

Cüneyt GÜNEŞ

(Sorumlu Yazar-Corresponding Author)

Milli Savunma Üniversitesi, Kara Harp Okulu,
Tarih Bölümü, Ankara, Türkiye
Department of History, Turkish Military
Academy, National Defence University, Ankara,
Türkiye
cgunes@kho.msu.edu.tr

Bu çalışma, "Protē (Kınalıada) Adası'na Sürgün Edilen "Türk" Asıllı Bir Strategos: Bardanes Tourkos" adıyla II. İstanbul Adaları Sempozyumu'nda 25-27 Eylül 2023 tarihinde sunulmuş ancak yayınlanmamış tebliğ metninin düzeltilmiş ve gözden geçirilmiş hâlidir.

Geliş Tarihi/Received 23.09.2024
Kabul Tarihi/Accepted 09.11.2024
Yayın Tarihi/Publication Date 15.11.2024

Atıf:
Güneş, Cüneyt. "Protē (Kınalıada) Adası'na Sürgün Edilen "Türk" Asıllı Bir Strategos: Bardanes Tourkos". *Ahbar*, sy.2 (Kasım 2024): 15-23.

Cite this article:
Güneş, Cüneyt. "A Strategos of "Turk" Origin Exiled to The Island of Protē (Kınalıada): Bardanes Tourkos". *Ahbar*, no.2 (November 2024): 15-23.

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-Noncommercial 4.0 International License.

Protē (Kınalıada) Adası'na Sürgün Edilen "Türk" Asıllı Bir Strategos: Bardanes Tourkos

A Strategos of "Turk" Origin Exiled to The Island of Protē (Kınalıada): Bardanes Tourkos

Öz

Antik Çağlar'daki birçok devlette olduğu gibi Doğu Roma (Bizans) İmparatorluğu'nda da sürgün cezası mevcuttu. Bu ceza, Roma sınırlarındaki çeşitli halklara toplu bir şekilde uygulanabilirken görevlerinden azledilen imparator, imparatoriçe, aile üyeleri, üst düzey görevliler, isyancılar ve din adamlarına da uygulanmıştır. Bu kişiler için Doğu Roma'da belli bölgeler, özellikle Adalar, sürgün yeri olarak kullanılmıştır. Bu adaların en önemlilerinden birisi de hiç şüphesiz günümüzde Marmara Denizi'nde bulunan ve Doğu Roma döneminde Protē/Proti (Kınalıada) olarak adlandırılan adadır. Bu adanın en önemli özelliği, başkent Konstantinopolis'e en yakın ada olmasıdır. Gemiler vasıtasıyla Konstantinopolis'ten kolayca ulaşılabilen Protē Adası, imparatorlukta özellikle IX. yüzyıldan XI. yüzyıla kadar etkin kullanılan bir sürgün adası olmuştur. Bu adaya sürgün edilenler, sadece sürgün cezasını çekmekle kalmamış aynı zamanda imparatorluğun adada kendilerine çeşitli mülkler vererek manastırların yaptırılmasını da teşvik etmişlerdir. Dolayısıyla imparatorluk görevlerinden azledilenler bu adada inzivaya çekilmeyi tercih etmişlerdir. Bunlardan birisi de IX. yüzyılda imparatorluğun idarî ve askerî tarihinin en önemli şahsiyetlerinden birisi olan Bardanes Tourkos'tur. İsyanından sonra Tourkos, Protē Adası'na sürgün edilmek istemiştir. Bu bildiride, imparatorluk tarihinde önemli bir yeri olan ve isyanı sonrasında bizzat Protē Adası'na sürgün edilmek isteyen "Türk" asıllı Bardanes Tourkos'un Protē'deki yaşantısı ve imparatorlukta idarî ve askerî önemi, dönemin yazılı kaynakları ve "Molybdobulla" olarak adlandırılan imparatorluk kurşun mühürlerinin vermiş olduğu bilgiler aracılığıyla anlatılacaktır. Ayrıca bu şahsiyetle birlikte IX. yüzyılın ilk yarısından XI. yüzyıla kadar Protē Adası'nın hem Adalar hem de Doğu Roma İmparatorluğu tarihindeki yeri vurgulanacaktır.

Anahtar Kelimeler: Bizans, Protē Adası, Bardanes Tourkos, I. Nikephoros, Türk.

Abstract

As many states in antiquity, the Eastern Roman (Byzantine) Empire also practiced exile. While this punishment could be applied collectively to various peoples within the Roman borders, it was also applied to deposed emperors, empresses, family members, high-ranking officials, rebels and clergy. For these people, certain regions in Eastern Rome, especially the islands, were used as places of exile. One of the most important of these islands is undoubtedly Protē/Proti (Kınalıada), which is located in the Sea of Marmara today and was called Protē/Proti (Kınalıada) during the Eastern Roman period. The most important feature of this island is that it was the closest island to the capital Constantinople. Easily accessible from Constantinople by ship, Protē Island was an island of exile that was used effectively in the empire, especially between the IXth and XIth centuries. Those who were exiled to this island not only suffered the penalty of exile, but also encouraged the construction of monasteries by giving them various properties on the island. Therefore, those who were dismissed from their imperial duties preferred to retreat on this island. One of these people was Bardanes Tourkos, one of the most important figures in the administrative and military history of the empire in the IXth century, who wanted to be exiled to Protē Island after his rebellion. In this paper, the life of Bardanes Tourkos in Protē and his administrative and military importance in the empire will be explained through the written sources of the period and the information provided by the imperial lead seals called "Molybdobulla". In addition, the place of Protē Island in the history of both the Islands and the Eastern Roman Empire from the first half of the IXth century to the XIth century will be emphasized.

Keywords: Byzantium, Prote Island, Bardanes Tourkos, Nikephoros I, Turk.

Giriş

1123 yıllık tarihi boyunca Doğu Roma İmparatorluğu'nun ayakta kalmasını sağlayan en önemli unsur hiç şüphesiz ki ordusudur. Bu süreç içerisinde imparatorluk birçok kez isyanla ve değişimle karşılaşmış ve ordu da bu değişimden payına düşeni almıştır. Özellikle VII. yüzyılda başlayan İslâm fetihlerinin ardından Yakındoğu'nun çok kısa bir süre içerisinde kaybedilmesi ve buna paralel olarak Anadolu'nun, imparatorluğun en önemli idarî, askerî ve sosyo-ekonomik coğrafyası olarak ortaya çıkması, hiç şüphesiz ki ordunun da değişmesini arkasından da güçlenmesini sağlamıştır. İslâm fetihlerinin, imparatorluktaki olumsuz etkilerini ortadan kaldırmak için özellikle Anadolu'da ve Balkanlar'da, imparatorluğu ayağa kaldıracak olan "thema" bölgeleri tesis edilmiş ve bu bölgeler anlaşılan bir müddet sonra idarî, askerî ve sosyo-ekonomik bir sistemin temelini oluşturmuştur¹. Bunun yanı sıra VIII. yüzyıldan itibaren belirginleşen bir asker sayısının artışı, savaş stratejilerinde ve orduda etnik anlamda değişimi ve "etniklerin" entegrasyonunu da beraberinde getirmiştir².

Başlangıcından sonuna kadar Bizans İmparatorluğu, her daim bir tehdit unsuru olarak görmesine rağmen bahsedilen entegrasyona Türkleri de dâhil etti ve Türkler, askerî yetenekleri dolayısıyla imparatorluk ordusunda görev aldılar. İyi-kötü tanıdığı Türkleri ordusuna katan Bizans, bazı dönemlerde idarî ve askerî açıdan güçlü ve yetenekli Türk komutanların isyanlarıyla da karşılaştı.

Bizans imparatorluk tarihi hiç şüphesiz bir isyanlar tarihidir ve tarih sahnesinden silindiği 1453'e kadar imparatorluk yönetimi birçok isyanla karşılaşmıştır. Kroniklerden anlaşılan bu isyanların bazıları çok acımasızca bastırılırken; bazıları ise imparator ve isyancının anlaşmasıyla çözüme kavuşmuştur. Bizans'ta idarî ve askerî olarak güçlü olan birisinin isyan etmesi, hayatın olağan akışı gibidir. Dolayısıyla Bizans tarihini okurken aynı zamanda bir isyanlar tarihini de okuruz.

Bu isyanlardan birisi de kısada olsa burada mevzu bahsedilecek olan Bardanes Tourkos isyanıdır³. Niavis⁴ ve Koçak⁵ tarafından bu isyan detaylı bir şekilde incelendiği için isyanın detaylarından ziyade kaynakların vermiş olduğu bilgiler çerçevesinde Bardanes Tourkos'un etnik niteliği, idarî ve askerî kariyeri, Protē Adası'na yerleşmesi, adadaki yaşantısı ve isyanın Protē Adası açısından önemi ifade edilecektir.

"Ethnikos" olarak Bardanes Tourkos Kimdir?

Bizans kronikleri ve askerî el kitapları olan *Taktikonlar*, Bizans İmparatorluğu ile iyi ilişkileri veya düşmanlığı olan "seçkin" Türkler hakkında detaylı bilgiler sunmaktadır. Bu kaynaklar, erken dönemlerde başlayan elçiliklerle birlikte Türklerle karşı nasıl savaşılması gerektiği, Türklerin mizaçları, yetenekleri, anlaşmalar ya da karşılıklı ilişkilerin derinleşmesi/kötüleşmesi gibi konularda Bizanslılar ve Türkler arasındaki ilişkileri ayrıntısıyla sunmaktadır⁶. Bu bilgilerin detaylı olması, "karşı" yani "ötekinin" tanınması açısından oldukça önemlidir ki bu bilgiler esasında Bizans'ın onlara karşı oluşturacağı ilişkilerin temelini oluşturmaktadır. Dolayısıyla sadece tarihî açıdan değil aynı zamanda dönem itibarıyla Bizans stratejisi için de önemlidir.

İmparatorluğun başarısından ve eldeki tarihî verilerden dolayı birçok bilim insanı, Türkler, Ermeniler, Gürcüler ve Franklar gibi etnik grupların, Bizans toplumu ve aristokrasisine entegrasyonunu incelemiş ve bu incelemeler, "etnik" grupların imparatorluk yönetiminde, askerî, sosyo-kültürel, ekonomik vd. alanlardaki etkileri çerçevesinde devam etmektedir. Nitekim imparatorluğun "emperyal" düşüncesinin anlaşılabilmesi için bu husus oldukça önemlidir⁷. Çünkü Ortaçağ'da bilinen Roma Devleti sadece Romalılardan oluşmamaktaydı ve tarihî metinlerden anlaşılan Romalılar dışındaki "etnik" grupların Bizans için faydalı olan bir tarafı mevcuttu ve Bizans anlaşılan onları iyi bir şekilde yönetim kadrosuna entegre etmekte başarılıydı.

Şunu belirtmek gerekir ki, Roma coğrafyasında imparatorluk içinde yaşayan veya imparatora hizmet eden herkes etnik açıdan "Romalı" olarak kabul edilmemekteydi. Bunun nedeni şudur: Bizans İmparatorluğu'nda hem "Romalılar" hem de "Romalı olmayanlar" yaşamaktaydı ve Romalı olmayanlara, "Türk, Frank, Ermeni" gibi ayrı etnik isimler veriliyordu ve onlar, bu isimlendirmelerle "genos" olan esas "Romalılar"dan ayrılmaktaydılar ve "ethnikos" Bizans'ta yabancı, Romalı olmayan

¹ Cüneyt Güneş, *Bizans Anadolu'sunda Askerî ve İdarî Bir Sistem: Thema Sistemi*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2021), 37-39.

² Yusuf Ayönü, "Bizans Ordusunda Ücretli Türk Askerler (XI-XII. Yüzyıllar)", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sy. 25 (Aralık 2009), 55.

³ Hakkında bkz. David Nicol, *A Biographical Dictionary of the Byzantine Empire*, (London: 1991).

⁴ Pavlos E. Niavis, *The Reign of the Byzantine Emperor Nicephorus I*, (Athens: 1987), 61-64.

⁵ Talat Koçak, "Bizans (Doğu Roma) İmparatorluğu'nda Türk Kökenli Bir Komutan: Bardanes Turkos ve İsyanı", *History Studies* 7, sy.2 (2015), 67-76.

⁶ Christos Stavrakos, "Sigillographic Evidence for the Tourkopouloi in the Byzantine Empire", *XVIII. Türk Tarih Kongresi Bildirileri*, (Haz.) Semiha Nurdan-Muhammed Özler, c. III, Türk Tarih Kurumu Yayınları (Ankara: 2022), 261; Bunun hakkında ayrıca bkz. Cüneyt Güneş, "Bizans İmparatoru VI. Leo'nun Taktikası'nda Türkler ve Türk Anlatısının Askerî Eğitime Katkısı", *bitig MSKÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi* 2, sy. 3 (YIL), 1-14.

⁷ Stavrakos, "Sigillographic Evidence for the Tourkopouloi in the Byzantine Empire", 262.

anlamına gelmekteydi⁸.

İmparatorluk yönetiminde, sarayda mevki sahibi ve ordu komutanı olan ancak “etnik” açıdan “yabancı” olarak kabul edilen veya onları ana akım Romalılardan ayıran bir kökene sahip olan seçkin erkekler mevcuttu. Buna Bizans tarihinde birçok örnek verilebileceği gibi Bardanes Tourkos açık bir örnektir. Çünkü imparatorlukta sadece hizmette bulunmak, Romalı olmak için yeterli değildi. Bununla birlikte yabancı kökenli bazı devlet görevlileri az çok Romalılaşmıştı ve eğer imparatorluğa yerleştiyseler, onların soyundan gelenler asimilasyon süreçleriyle diğer Romalılardan ayırt edilemez hale gelebiliyorlardı⁹.

Roma İmparatorları bazı dönemlerde binlerce yabancı ve paralı asker tutacak kadar varlıklıydı. Etnik birimler, uzmanlık becerileri veya anlaşma yükümlülüklerini yerine getirmek için az sayıda istihdam ediliyordu¹⁰. Bu çerçevede imparatorlar hem Romalıları hem de yabancıları resmî görevlere atayabiliyorlardı ve bu etnikler, Grekçe öğrendikleri ve Ortodoks oldukları sürece yükselebiliyorlardı, bu onları ancak “Romalı” olmanın eşğine getirmekteydi¹¹. Yani “genos” olarak bu etnikler, Romalı değildi.

Bu bilgiler çerçevesinde Bardanes Tourkos da imparatorluk sarayında yetenekleri dolayısıyla ön plana çıkmış ve muhtemelen Ortodoksluğu benimseyip imparatorlukta kritik görevler almış birisidir. Nitekim Türklerin, Bizans İmparatorluğu'na entegre olduğu durumlar vardır ve seçilmiş birkaçı imparatorluk sarayında önemli mevkilere yükseldi¹². Burada önemli olan husus, Bardanes'in unvanı ya da soyadı olarak tanımlayacağımız “Toῦρκος” adlandırmasının Bizans yazarları tarafından kullanılmasıdır. Bu *terminus technicus*, Bizans tarihî metinlerinde diğerlerinin yanı sıra Macarlar ve Hazarlar da dâhil olmak üzere Doğu'dan gelen etnik grupları tanımlamak için kullanılmaktadır¹³ ve Bardanes Tourkos da VII. ve VIII. yüzyıldaki Hazarlar ile Bizans arasındaki yakın ilişkilere bakıldığında muhtemelen bir Hazar Türküydü. Dolayısıyla Bizans kroniklerinde “Tourkos” olarak adlandırılması onun doğru niteliğini ifade etmektedir¹⁴. Koçak'ın da iddia ettiği gibi Bardanes Tourkos, İmparator IV. Leo döneminde ortodoksluğu benimseyerek imparatorluğun hizmetine girmiş Hazar kökenli yetenekli bir Türk idi¹⁵. Onun isyanından ve Protē Adası'na sürgününden önce kurşun mühürler olan Molybdobullar'a ve kroniklere bakmak hem konunun hem de Bardanes Tourkos'un imparatorlukta gücünün anlaşılması için elzemdir.

Molybdobullar (Kurşun Mühürler)'da Bardanes Tourkos ve Unvanları

Bizans İmparatorluğu'nun özellikle siyasî, idarî ve askerî vs. tarihinin aydınlatılmasında yazılı kaynakların yanı sıra sikke ve *molybdobulla* olarak adlandırılan mühürlerin önemli bir yeri vardır. Bu mühürlerde, özellikle imparatorlukta siyasî, idarî, askerî vs. olarak görev yapanların adlarıyla birlikte unvanları da yer almaktadır. Bu mühürler, imparatorlukta görevli olanların unvanlarının tespit edilebilmesinin yanı sıra bürokraside var olan üst-ast hiyerarşisinin de tespit edilebilmesi açısından da oldukça kıymetlidir¹⁶. İmparatorluk tarihinin aydınlatılmasında oldukça önemli olan bu mühürler, malî, idarî ve askerî vd. birimler tarafından kullanılmakla birlikte burada mevzu bahis edilen Bardanes Tourkos'a da ait mühürler mevcuttur. Bu mühürler, Bardanes'in hangi görevleri üstlendiğini ve unvanlarının ne olduğunu bizlere göstermektedir.

803'teki isyanından önce Bardanes Tourkos, anlaşılan İmparatorluğun en güçlü kadın yöneticilerinden birisi olan İmparatoriçe Eirene¹⁷ (797-802) döneminde, ilk önce genel itibarıyla Batı Anadolu'yu kapsayan *Thrakesion themas*ının strategosuydu ve 799 yılı Paskalyası'nda Bardanes, Kutsal Havariler Kilisesi'ndeki geçiş töreninde İmparatoriçe Eirene ve

⁸ Anthony Kaldellis, *Bizans-Roma Diyarında Etnisite ve İmparatorluk*, çev. Deniz Türker, (İstanbul: Karakarga Yayınları, 2020), 97.

⁹ Kaldellis, *Bizans-Roma Diyarında Etnisite ve İmparatorluk*, 88-89.

¹⁰ Kaldellis, *Bizans-Roma Diyarında Etnisite ve İmparatorluk*, 285.

¹¹ Kaldellis, *Bizans-Roma Diyarında Etnisite ve İmparatorluk*, 290.

¹² Bizans tarih yazımı, Bizans toplumu içinde yüksek mevkilere ulaşmış üst sosyal tabakalardan Türkler hakkında ayrıntılı bilgiler sunmasına rağmen, Bizans İmparatorluğu tarafından esir alınan veya Bizans İmparatorluğu'na göç eden anonim alt sınıf Türkler hakkında bilgi içermemektedir.

¹³ Stavrakos, “Sigillographic Evidence for the Tourkopouloi in the Byzantine Empire”, s. 262.

¹⁴ Bazı araştırmacılar Bardanes'in adından yola çıkarak onun Ermeni olduğunu iddia etmektedirler. Bkz. Talat Koçak, “Bizans (Doğu Roma) İmparatorluğu'nda Türk Kökenli Bir Komutan: Bardanes Turkos ve İsyanı”, *History Studies* 7, sy. 2, (2015), 67-68; Oikonomides'e göre ise, “Βαρδαρίωται Τοῦρκοι” *terminus technicus*'u, Macarları tanımlamak için kullanılmaktadır. Bk. Stavrakos, “Sigillographic Evidence for the Tourkopouloi in the Byzantine Empire”, s. 262.

¹⁵ Koçak, “Bizans (Doğu Roma) İmparatorluğu'nda Türk Kökenli Bir Komutan: Bardanes Turkos ve İsyanı”, 69.

¹⁶ Cüneyt Güneş, “Bizans Kurşun Mühürleri'nde Artabasdos ve İsyanı (741)”, *Uluslararası Beşeri Bilimler ve Eğitim Dergisi* 6, sy.14, (Ekim 2020), 627.

¹⁷ Eirene dönemi hiç şüphesiz imparatorluğun önemli yasa eklerinin de yapıldığı bir dönemi ifade etmektedir. Bu konu hakkında bk. Talat Koçak, “İmparatoriçe Eirene'nin Yasa Eklerine Göre Roma Hukukunda Kitab-ı Mukaddes İzleri”, *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, 24 (2): 2020, 735-748.

Eirene'nin eşyalarının taşındığı arabayı çeken ve ona eşlik eden dört beyaz atı yöneten dört Patrikios'tan birisiydi¹⁸. Bizans Anadolu'sunun en güçlü temasına yönetici olarak atanmadan önce Bardanes, Thrakesion strategosu Mikhail Lakhanodrakon'dan¹⁹ sonra Thrakesion'un bilinen en önemli strategosudur. Theophanes ilk bahsinde ondan *Thrakesion Strategosu Bardanes* şeklinde bahsetmektedir²⁰. VIII. yüzyılın sonlarına ait olan bir kurşun mühürde unvanı ise, *Thrakesion Strategosu, İmparatorluk Protospathariosu ve Patriği Bardanes* şeklinde geçmektedir²¹.

Bardanes'in idarî ve askerî yeteneklerinden dolayı Anatolikon Strategosu olarak atandığı Theophanes'in ikinci bahsinde anlaşılmaktadır. Bu bahiste O, lakabı "Tourkos"²² olan *Anatolikon Strategosu ve Patriği Bardanes* şeklinde geçmektedir²³. Nitekim Theophanes'in verdiği bu bilgi Türk tarihî açısından oldukça kıymetlidir. Hiç şüphesiz Bardanes Tourkos, VIII. yüzyılın sonu ve IX. yüzyılın başlarının en önemli idarî ve askerî yöneticilerinden birisidir ve bu döneme ait mühürlerde, kendisi *Anatolikon temasına* atandıktan sonra Anatolikon Strategosu, Protospathariosu ve Patriği Bardanes ve Anatolikon Strategosu ve Patriği Bardanes şeklinde bahsedilmektedir²⁴. Hem Thrakesion hem de *Anatolikon temasında* görevli olduğu dönemlerde kullandığı unvanlar, Bardanes'in idarî ve askerî olarak güçlü bir şahsiyet olduğunun kanıtıdır. Nitekim *Anatolikon temasına* strategos olarak atandıktan sonra doğu themaları tarafından Bardanes Tourkos imparator ilan edilmiştir.

Bahsedilen en önemli ve güçlü tema bölgeleri, Anadolu'da kurulmuş olup bu bölgelerin her birinin başında "komutan" anlamına gelen "Strategos" adında idarî ve askerî olarak olağanüstü yetkilere sahip bir yönetici mevcuttur. Anlaşılan bu yöneticinin birincil görevi, bölgesini her türlü tehlikeye karşı korumak, orduyu hazırlamak ve ordusunun başında sefere çıkmak; arkasından ise yöneticisi olduğu bölgenin sosyo-ekonomik kalkınmasını sağlamaktır. Dolayısıyla onun emrinde hem bölgesini hem de ordusunu yönetmesinde yardımcı olacak olan astları ve sayısı, tema bölgesinin büyüklüğüne ve stratejik önemine göre değişmekle birlikte, en düşük 4.000; en çok 18.000 civarında bir askerî güç mevcuttu. Anadolu themaları içinde asker sayısı bakımından en güçlü olanı ise Anadolu'nun merkezinde bulunan, Anatolikon teması olup bu themanın asker sayısı, 15.000-18.000 arasında değişmektedir²⁵. Dolayısıyla bu themanın yöneticisi olan bir strategos, birçok örneği bulunmak birlikte, ordusunun desteğini aldıktan sonra isyan edip Konstantinopolis'e coğrafi yakınlığını da kullanarak başkenti kuşatabilmekte ve İmparator olabilmekteydi. Bu çerçevede Anadolu'nun merkezinde kurulan Anatolikon teması bu isyanların adeta merkezi olmuştur. Nitekim IX. yüzyılın başında İmparator I. Nikephoros'a karşı isyan eden Bardanes Tourkos'da bu themanın strategosuydu.

"Türk" Bardanes Tourkos'un Nikephoros'a Karşı İsyanı

Bizans İmparatorluğu'nun en güçlü ve en geniş sınırlarına sahip idarî ve askerî bölgesi olan *Anatolikon teması* birliklerinin, 742'de isyancı ve aynı zamanda ikonasever Artabasdos'a karşı İmparator V. Konstantinos'u desteklediği görülmektedir²⁶. Bunun nedeni, merkezî yönetim tarafından Anatolikon temasının VII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren tehdit olarak görülmesine rağmen bu themadan gelen idarî ve askerî yöneticilerin, geniş arazileri, önemli mevkileri ve en önemlisi de en güçlü bölgesel orduyu ellerinde tutmasıdır. Bundan dolayı kendisini geleceğin imparatoru olarak görmek isteyenler, idarî ve askerî olarak geniş coğrafyaya aynı zamanda da ciddi bir asker sayısına sahip *Anatolikon temasından* mutlaka destek almak zorundaydı. Themanın idarî ve askerî olarak güçlü olması, aynı zamanda askerî arazilerinin geniş olmasına ve kırsal çekim merkezi olarak geniş bir kırsal nüfusu bünyesinde barındırmasına da bağlıydı²⁷.

¹⁸ Theophanes, *Khronographia*, ed. Ioannis Classeni, (Bonn: 1839), A.M. 6291.

¹⁹ Thrakesion temasının en önemli ve doğuda Araplara karşı mücadele eden ilk strategostur. Mikhail Lakhanodrakon, hem imparator V. Konstantinos'u hem de onun ikonakırcılık fikrini ciddi anlamda destekleyen ve uygulayan aynı zamanda görevini 766-767'den 790'a kadar sürdüren imparatorluk tarihinin önemli idarî ve askerî şahsiyetlerinden birisidir. Bk. *Prosopographie der Mittelbyzantinischen Zeit*, ed. R. Johannes Lilie, (New York: 1999), Michael Lakhanodrakon (#5027).

²⁰ Theophanes, *Khronographia*, A.M. 6291.

²¹ G. Zacos ve A. Veglery, *Byzantine Lead Seals*, c.1/2, (Basel: 1972), No. 1750 A.

²² Nitekim kaynaklarımızdan Genesisios'ta lakabı Tourkos olan Patrik Bardanes ve Theophanes Continuatus'ta, lakabı Tourkos olarak geçmektedir. Bk. *Iosephi Genesisii Regum Libri Quattuor*, İnc. A. Lesmueller-Werner ve I. Thurn, (Berlin: Apud Walter de Gruyter, 1978), I.6.3; Theophanes Continuatus, *Khronographia*, Ed. I. Bekker, (Bonn: 1838), 6.

²³ Theophanes, *Khronographia*, A.M. 6295.

²⁴ Zacos-Veglery, *Byzantine Lead Seals*, No. 1750; 1750 B.

²⁵ Güneş, *Bizans Anadolu'sunda Askerî ve İdarî Bir Sistem: Thema Sistemi*, 421.

²⁶ Walter E. Kaegi, *Byzantine Military Unrest 471-843*, (Amsterdam: 1981), 236-37; Warren Treadgold, "The Missing Year in the Revolt of Artavasdos", içinde *Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik*, c.42, (Wien: 1992), 90.

²⁷ Basilike Blisidou, "Θεμα Ανατολικον", içinde *Η Μικρά Ασία των Θεμάτων. Έρευνες πάνω στην γεωγραφική φυσιογνωμία και προσωπογραφία των βυζαντινών θεμάτων της Μικράς Ασίας (7ος-11ος αι.)*, Athena 1998, 69-70.

803'teki başka bir isyanda ise, *Anatolikon themasının strategosu Bardanes Tourkos*'un başka bir isyana öncülük ettiği anlaşılmaktadır²⁸. Bardanes Tourkos, ilk önce genel itibarıyla Batı Anadolu'yu kapsayan Thrakesion strategosu iken bir müddet sonra idarî ve askerî yeteneklerinden dolayı *Anatolikon themasının strategosu* olarak atanmıştır. Kroniğinde Theophanes'in vermiş olduğu bilgiye göre, Bardanes bir müddet sonra doğu themaları tarafından imparator ilan edilmiştir²⁹.

Themalar tarafından imparator ilan edilmeden önce İmparatoriçe Eirene'den sonra tahta çıkan İmparator I. Nikephoros saltanatının başlangıcında Theophanes Continuatus'un vermiş olduğu bilgiye göre Bardanes'i, savaşta cesareti, acımasızlığı ve diğer yetenekleri dolayısıyla doğunun beş themasını yönetmesi için *monostrategos* yani "tek komutan" olarak görevlendirmiştir³⁰. Bu esasında doğuda İslâm Devleti tehdidinin büyüdüğü anlamına gelmektedir ve imparator nezdinde bu tehdiye karşı koyabilecek tek güçlü komutan Bardanes Tourkos'tur. Theophanes'e göre Bardanes, Temmuz 803'te *Anatolikon Strategosu ve Patriği* idi³¹.

Bu göreve atandıktan kısa süre sonra Bardanes, sözde düşmanlarının üstesinden gelmek ve imparatorluk hayallerini gerçekleştirmesinde ona destek olacak olan kişisel muhafızlar ve ekibine de Leo³², Mikhael³³ ve Thomas³⁴ adındaki kişileri atadı³⁵. Strategos olmadan önce Bardanes'in muhtemelen imparator olma hevesi vardı³⁶ ve böyle bir girişimde bulunması durumunda başına gelebileceklerden endişe etmekteydi. Bu nedenle Philomelion [Akşehir] yakınlarındaki bir mağarada yaşayan ve hem erdem hem de kehanet konusundaki ünü kendisine kadar ulaşan bir keşişi ziyaret etti. Ona yakın arkadaşları Thomas, Leo ve Mikhael de eşlik etmekle birlikte keşişle sadece Bardanes görüştü. Görüşmelerinde keşiş, Bardanes'e bu ümidinde kararlı tutumunu devam ettirirse mülklerini kaybedeceğini ve gözlerine mil çekileceğini dolayısıyla bu kararından vazgeçmesi gerektiğini ifade etti. Umutsuz şekilde keşişin yanından ayrılan Bardanes'e eşlik ederken keşiş diğer üç kişiyi fark etti ve yanına çağırdı. Bunlara Leo ve Mikhael'in her ikisinin de imparator olacağını ve Thomas'ın, imparator ilan edileceğini ancak tahta geçemeyeceği söyledi. Bu sözler, Bardanes'e o kadar gülünç geldi ki, keşişin kehanetlerini artık ciddiye almadı. Bu görüşmeden sonra keşişin sözlerini dikkate almayan Bardanes, İmparator I. Nikephoros'a karşı isyan bayrağını kaldırdı³⁷.

Şu ifade edilmelidir ki imparatorluğun, özellikle themalardaki gücü dikkate alındığında, beş themanın yönetiminin tek bir kişiye verilmiş olması, merkezi yönetim için ciddi bir tehlike oluşturacağı aşikârdır. Daha önceki dönemlerden de bildiğimiz üzere bir kişiye iki themanın yönetiminin verilmesi dahi yönetimin elden çıkması için bir tehlikeydi. Bu çerçevede 741'deki saltanatının sonunda İmparator III. Leo (717-741)'nin ardından *Armeniakon ve Opsikion themalarının strategosu* olan Artabasdos isyan etmiş ve Artabasdos tahta hak sahibi olan V. Konstantinos ile mücadeleye girişmiştir³⁸. Dolayısıyla bir kişiye, asker sayısı en az dört bin kişilik olan bir thema üzerinden hesaplayacak olursak, yirmi bin kişilik bir ordunun emrine verilmesi demektir. Bu birliklerin, strategosu desteklemesi durumunda başkent Konstantinopolis'in ciddi bir tehlikeye gireceği aşikârdır. I. Nikephoros tahta çıktıktan sonra bu tehlikeleri muhtemelen öngörememiş ve Bardanes'i *monostrategos* olarak atamıştır. Nikephoros, kendisinin yanlış yaptığını bir müddet sonra Bardanes'in isyan etmesiyle anlayacaktır.

Anlaşılan ihtiraslı ve aklında her daim yönetimi ele geçirme fikri olan Bardanes, her ne kadar teşebbüsünün başarısız olması konusunda korku dolu olsa da elindeki askerî güce güvenerek 19 Temmuz 803'te İmparator Nikephoros'a karşı isyan etti. Büyük bir ordu kurdu ve yetkisi altındaki themalardan dördü tarafından imparator ilan edildi ve sadece *Armeniakon theması*

²⁸ Prosopographie Der Mittelbyzantinischen Zeit, Bardanes Tourkos (#766); (#768); John Skylitzes, *A Synopsis of Byzantine History 811-1057*, Trans. John Wortley, (Cambridge: Cambridge University Press, 2011), 9-11; Clive Foss, "Anatolikon", içinde *The Oxford Dictionary of Byzantium*, Ed. A. Kazhdan vd., c.I, (New York: Oxford University Press, 1991), 90; Bardanes Tourkos'un bu isyanı, 19 Temmuz 803'te başlayıp 8 Eylül 803'te son bulmuştur. Bk. Kaegi, *Byzantine Military Unrest 471-843*, 245-246.

²⁹ Theophanes, *Khronographia*, A.M. 6291, 6295; Genesisios, *De Rebus Constantinopolitanis*, I.6; Prosopographie Der Mittelbyzantinischen Zeit, Bardanes (#760), (#762).

³⁰ Theophanes Continuatus, *Khronographia*, I.1.14-18.

³¹ Theophanes, *Khronographia*, A.M. 6295.

³² V. Leo olarak tahta çıkacak kişidir (813-820).

³³ II. Mikhael olarak tahta çıkacak kişidir (820-829).

³⁴ Bizans tarihinde Slav Thomas (760-823) olarak bilinen kişiyi Bardanes Tourkos, Protostrator olarak atamıştır. Nitekim Thomas da daha sonra İmparator II. Mikhael (820-829)'e karşı isyancı olacaktır. Bk. Kaegi, *Byzantine Military Unrest 471-843*, 265-266.

³⁵ Theophanes Continuatus, *Khronographia*, s. 7.

³⁶ İsyanın bir sebebi de Nikephoros'tan önce tahta bulunan İmparatoriçe Eirene'nin Lesbos adasında sürgünde bulunması ve Bardanes'in sürgündeki Eirene'ye destek vermek istemesidir. Bk. Warren Treadgold, *The Byzantine Revival*, (Stanford: Stanford University Press, 1988), 132.

³⁷ Theophanes, *Khronographia*, A. M. 6295; Theophanes Continuatus, *Khronographia*, 7-8; Nitekim Skylitzes de Philomelion'daki keşiş ile Bardanes'in görüşmesi hakkında detaylı bilgiler vermektedir. Bk. Skylitzes, *A Synopsis of Byzantine History 811-1057*, 9-10.

³⁸ Bu isyan hakkında geniş bilgi almak için bkz. Güneş, "Bizans Kurşun Mühürleri'nde Artabasdos ve İsyanı (741)", 624-643.

ve birlikleri onu desteklemeyi reddetti³⁹. İsyanın bir sebebi de Nikephoros'tan önce tahtta bulunan İmparatoriçe Eirene'nin 802 yılında İmparator I. Nikephoros tarafından Lesbos [Midilli] adasına sürgün edilmesi ve Bardanes'in sürgündeki Eirene'ye destek vermek istemesidir. Bardanes'in isyanı devam ederken sürgünde rahatsızlanan İmparatoriçe Eirene 9 Ağustos 803'te ölmüş ve naaşı Prinkipos yani Büyük Ada'ya getirilmiştir⁴⁰.

Bardanes, Araplara karşı mücadelesinde başarıyla ayrıldığı için askerleri arasında ünü artmış ve ele geçirmiş olduğu büyük miktarda ganimetleri de rütbeye göre değil liyakate göre dağıtmıştı. Bu da askerleri arasında beklenen ve desteklenen bir davranıştı. Onun bu davranışı, askerler arasında kendisinin daha da sevilmesini sağladı. Daha sonra Nikomedeia'ya gitmek üzere Bithynia'ya yürüdü; ancak imparator Nikephoros ona karşı savaşçı ve yeterli bir güç gönderdi ve ordular karşı karşıya geldiğinde Bardanes Malagina [Paşalar]'ya⁴¹ çekilerek İmparator Nikephoros'tan af diledi. İmparatorla yapmış olduğu görüşme sonrasında hem kendisinin hem de ailesinin güvenliğinin sağlanması koşuluyla Nikephorosla anlaştı⁴². Bardanes Tourkos'un bu isyanı, 19 Temmuz 803'te başlayıp 8 Eylül 803'te son bulmuştur⁴³.

Bardanes Tourkos'un Protē Adası'na Yerleşmesi ve Hayatı

Theophanes'e göre Bardanes, kendisini destekleyen Anadolu themaları tarafından imparator ilan edildi ve destekçileriyle Khrysopolis [Üsküdar]'e ilerledi. Birkaç gün (yaklaşık 8 gün) burada kaldı ancak yerliler onu kabul etmeyince Malagina'ya çekilmek zorunda kaldı. Anlaşılan onu destekleyenlerin bazıları, Leo ve Mikhael burada yanından ayrıldı⁴⁴ ve kendi ihtirası için daha fazla Hristiyanın kanının dökülmesini istemediği için Bardanes, İmparator Nikephoros ile iletişime geçti ve sadece kendisi için değil aynı zamanda destekçileri için de canının bağışlanması istedi. Bu isteği hem İmparator hem de 784 yılından beri Konstantinopolis Patriği olan Tarasios (784-806)'un da olduğu bütün senato üyeleri tarafından imzalanan bir hayatta kalma belgesi ile "sözde" garanti altına alındı. Mücadele sırasında Bardanes'in birlikte yola çıktığı Leo ve Mikhael, Nikephoros tarafına geçti. Bundan sonra Bardanes, hızlıca Bithynia'daki Kios [Gemlik]'da bulunan Herakleios Manastırı'na gitti. Burada yanında sadece Protostrator'u olarak görev yapan Thomas vardı. Yapılan anlaşma sonrasında Bardanes, Herakleios Manastırı'nda keşişlik alametlerinden birisi olan tıraş olmayı ve keşiş kıyafeti giymeyi kabul etti⁴⁵.

Onun isteği, anlaşılan kendisine ait mülkü de olan ve bir manastır inşa ettirmiş olduğu Πρώτη/Protē⁴⁶ olarak adlandırılan adaya gitmek ve bir keşiş olarak burada yaşamaktır. Bardanes mülkünde bir manastır inşa ettirmiştir. Nihayetinde İmparator tarafından Kios limanına gönderilen bir chelandion⁴⁷ ile manastır inşa ettirmiş olduğu Protē Adası'na ulaştı⁴⁸. Yapılan anlaşma dolayısıyla Theophanes'in ifadesiyle "sahtekâr" Nikephoros, Bardanes'e vermiş olduğu sözü tutacak ve bu manastırda ona hiçbir şekilde zarar vermeyecekti⁴⁹. Nitekim Nikephoros ilk başta vermiş olduğu sözü tutmuştur. Theophanes Continuatus'a göre ise Bardanes, imparatorla anlaştıktan sonra Protē'de manastır yaşamına başladı ve "Sabbas" adını aldı. Bardanes burada herkesten uzak çeşitli zorlukları olan asketik bir yaşam sürmeye başladı ve bazı mallarını fakirlere dağıttı⁵⁰.

Ancak imzalanan anlaşmaya aykırı olarak Theophanes'e göre, İmparator Nikephoros Bardanes'in servetlerinin bazılarını

³⁹ Theophanes Continuatus, *Khronographia*, 8.

⁴⁰ Theophanes, *Khronographia*, A. M. 6295; Judith Herrin, *Women in Purple-Rulers of Medieval Byzantium*, (London: Phoenix Press, 2002), 104-105.

⁴¹ Paşalar Kalesi. Bithynia bölgesinde yer alan Malagina, VII. yüzyıldan başlayarak, isyanlar dâhil, ilk önce Bizans-İslâm; XI. yüzyıldan itibaren de Bizans-Türkler arasında çeşitli mücadelelerin yapıldığı ve bölgede askerî üs olarak kullanıldığı stratejik mevkiilerden birisidir. Bk. Murat Keçiç, "Sakarya Boyunda Bizans-Türk Mücadelesinde Önemli Bir Geçit Malagina", içinde *Uluslararası Kara Mürsel Alp ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu-II*, Ed. Haluk Selvi vd. c.I, (Kocaeli: 2016), 105-113.

⁴² Theophanes Continuatus, *Khronographia*, 9; Skylitzes, *A Synopsis of Byzantine History 811-1057*, 11.

⁴³ Kaegi, *Byzantine Military Unrest 471-843*, 245-246.

⁴⁴ Bu ayrılmadan sonra Nikephoros'u destekleyen Leo, foederati komutanı; Mikhael ise Anatolikon themasının komēs tēs kortēs'i yani "çadır kontu" olarak atanmıştır. Bk. Treadgold, *The Byzantine Revival*, 132; Niavis, *The Reign of the Byzantine Emperor Nicephorus I*, 58; Unvanlar hakkında bkz. Cüneyt Güneş, *Bizans İmparatorluğu Kurumları ve Unvanları*, (İstanbul: Selenge Yayınları, 2021), 156, 160.

⁴⁵ Theophanes, *Khronographia*, A. M. 6295; Theophanes Continuatus, *Khronographia*, 9; Treadgold, *The Byzantine Revival*, 132.

⁴⁶ Πρώτη/Protē, Grekçe'de "ilk kez", "ilk olarak", "ilkini", "her şeyden önce" anlamına gelmekle beraber Konstantinopolis'ten Adalar'a doğru yol alındığında "ilk" karşılaşılan ada olduğu için bu adla adlandırılmıştır. Protē anlamı için bkz. Güler Çelgin, *Eski Yunanca-Türkçe Sözlük*, (İstanbul: Kocabalı Yayınevi, 2011), 580.

⁴⁷ Bizans kadırgası.

⁴⁸ Theophanes, *Khronographia*, A. M. 6295; Skylitzes, *A Synopsis of Byzantine History 811-1057*, 11; Treadgold, *The Byzantine Revival*, 132.

⁴⁹ Theophanes, *Khronographia*, A. M. 6295.

⁵⁰ Theophanes Continuatus, *Khronographia*, 9-10.

el koydu ve bir bahaneyle themalarda ve imparatorluk şehrinde onu destekleyen tüm arkhonları, din adamlarını⁵¹ ve arazi sahiplerini cezalandırmaya girişti. Hatta orduya ödeme yapmayı da bıraktı⁵². “Hiçbir konuda gerçeğe saygı duymamış” olan Nikephoros, görüşlerini iletmek için bazı Lykaonialıları⁵³ Protē’ye gönderdi. Onların gece adaya ulaşmalarını ve ulaştıktan sonra Bardanes’in gözlerine mil çekilmesini emretti ve muhtemelen 804 yılında Bardanes gözlerine mil çekilmek suretiyle kör edildi. Nikephoros’un bu tavrı hem Patrik Tarasios hem de senato üyeleri tarafından kızgınlıkla karşılandı⁵⁴.

İmparator I. Nikephoros’un Bardanes’in gözlerine mil çektirmesi, imparatorlukta olağan bir durum olmakla birlikte Bardanes’in tahtı yeniden ele geçirmesi için yeniden bir girişimde bulunmasını engellemeye yöneliktir. Esasında Bardanes’in, saçlarını tıraş ettirmesi ve keşiş kıyafetini giymesi zaten bu amacından vazgeçtiğini göstermektedir. Nihayetinde Nikephoros’ta, Theophanes Continuatus’a göre, Bardanes’in canına dokunmamış ve Bardanes, 813 yılında V. Leo (813-820) imparator olarak tahta çıktığında hala Protē Adası’nda hayatına devam etmekteydi. Adalara sürgün edildiklerinde varlıklı yöneticilerin aileleri eğer hayattaysa gemi kiralayıp sürgündekilere ihtiyaçlarını götürebilmekteydiler⁵⁵. Muhtemelen Bardanes’te bu şekilde azımsanmayacak süre Ada’da yaşamını devam ettirdi. Nitekim Bardanes’in eşi olan Domnika, oğulları ve kızı da hayattaydı ve onlara dokunulmamıştı. Bardanes, Protē Adası’nda yaşamasına rağmen ailesi kendi evinde yaşıyordu ve Bardanes, eşini ve çocuklarını tıraş ettirerek eşi Domnika’nın adını “Athanasia” olarak değiştirmişti⁵⁶. Kaynaklarımızda ölüm tarihi hakkında bilgi olmamakla birlikte Bardanes Tourkos, 813 yılından sonra muhtemelen Protē Adası’nda vefat etti ve naaşı da manastırına gömüldü. 820 yılında ise Bardanes’in arkadaşı ve isyan sırasında Nikephoros tarafına geçen ve 813’te imparator olan İmparator V. Leo da Ayasofya Kilisesi’nde kendisinden sonra tahta çıkacak olan II. Mikhael’in destekçileri tarafından suikaste uğramış ve V. Leo’nun naaşı, ucuz paçavralara sarılarak Protē Adası’na götürülmüştür. Arkasından çocukları da tıraş edilmiş ve keşiş olmak için Protē Adası’na sürgün edilmişlerdir (Şekil 1)⁵⁷.

Şekil 1. V. Leo’nun ailesinin Protē Adasına Sürgün Edilmesi (Skylitzes, Fol. 14v)

⁵¹ Sardes Patriği Euthymios, Nikomedia Patriği Theophylaktos ve Amorion Patriği Eudoksios sürgün edildi. Bk. Niavis, *The Reign of the Byzantine Emperor Nicephorus I*, 120; Koçak, “Bizans (Doğu Roma) İmparatorluğu’nda Türk Kökenli Bir Komutan: Bardanes Turkos ve İsyanı”, 73.

⁵² Theophanes, *Khronographia*, A. M. 6295.

⁵³ Bu dönemde Lykaonia, Anatolikon strategosuna bağlı tourmarkhos olarak adlandırılan idarî ve askerî bir yönetici tarafından yönetilmektedir.

⁵⁴ Theophanes, *Khronographia*, A. M. 6296; Theophanes Continuatus, *Khronographia*, 10; Skylitzes’e göre de Bardanes, Protē adasında sahibi olduğu bir mülke sürgüne gönderildi ve kısa bir süre sonra, muhtemelen İmparator tarafından Protē’ye gönderilen Lykaoniali ajanlar tarafından saldırıya uğradı ve gözlerine mil çekildi. Bk. Skylitzes, *A Synopsis of Byzantine History 811-1057*, 11.

⁵⁵ Judith Herrin, *Bizans-Bir Ortaçağ İmparatorluğunun Şaşırtıcı Yaşamı*, çev. Uygur Kocabaşoğlu, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2010), 212; Theodora için bkz. *The History of Leo the Deacon: Byzantine Military Expansion in the Tenth Century*, trans. Alice-Mary Talbot ve Denis F. Sullivan, (Washington, D.C.: Dumbarton Oaks, 2005), 148.

⁵⁶ Theophanes Continuatus, *Khronographia*, 10.

⁵⁷ Theophanes Continuatus, *Khronographia*, 41; V. Leo için ayrıca bkz. Paul A. Hollingsworth-Anthony Cutler, “Leo V the Armenian”, içinde *The Oxford Dictionary of Byzantium*, c.1, Ed. A. Kazhdan vd, (New York: Oxford University Press, 1991), 1209-1210.

Sonuç

Marmara Denizi'nde dokuz adadan oluşan ve Πριγκίπιοι νῆσοι yani "Prenslerin Adaları" olarak adlandırılan en önemli adalardan birisi de hiç şüphesiz Orta Bizans döneminde Protē (Kınalıada) olarak adlandırılan adadır. Başşehir Konstantinopolis'e en yakın ada olan Protē, Bizans tarihinde önemli şahsiyetlerin hem dinî hem de sürgün hayatını yaşadıkları aynı zamanda iktidar mücadelelerinin yaşandığı stratejik bir bölge olmuştur. Nitekim IX. yüzyıldan itibaren çeşitli nedenlerden dolayı imparatorlar, aile üyeleri, isyancılar ve din adamları bu adaya sürgün edildiler. Bazılarının Ada'da kendilerine ait mülkleri dahi vardı ve bu mülklerinde manastır inşa ettirdiler.

Bu açıdan Bizans İmparatorluk tarihinde önemli bir şahsiyet olarak karşımıza çıkan, askerî ve idarî olarak oldukça güçlü ve "Türk" asıllı olduğu tespit edilen Bardanes Tourkos'un, İmparator I. Nikephoros (802-811)'a isyanı sonrasında Protē Adası'na yerleşmek istemesi hem imparatorluk hem de Türk tarihi açısından oldukça önemlidir. Türklerin, erken dönemlerden itibaren sadece çağdaş Abbasi Halifeliği'nde değil Bizans yönetiminde, imparatorluk birliklerinde de yer aldıkları ve bazılarının üst düzey komutanlıklar yürüttükleri bilinmektedir. Burada hem dönem kaynaklarının vermiş olduğu hem de kendisine ait kurşun mühürlerdeki unvanlardan da anlaşılacağı üzere Bardanes Tourkos olarak bahsedilen kişi, VIII. yüzyılın sonu ve IX. yüzyılın başında imparatorluğun idarî ve askerî tarihinin en önemli şahsiyetlerinden birisi olmakla birlikte Protē Adası'nda yaşamak isteyen ilk üst düzey "Türk" komutanı-şahsiyeti olarak tespit edilmektedir.

Bu Türk komutanı, Anadolu'daki thema birliklerinden destek alarak İmparator Nikephoros'a karşı ciddi bir isyan tertiplemiş ve yaklaşık elli gün süren isyanı sonucunda İmparator I. Nikephoros onu affetmiştir. Bu affın sonrasında Bardanes, İmparator'dan özellikle mülklerinin olduğu ve manastır inşa ettirdiği Protē Adası'nda inzivaya çekilmek istediğini bildirmiştir. İmparator bu talebini kabul etmiş ve bu talebinden sonra Bardanes'in Protē Adası'ndaki yaşantısı başlamıştır. Bardanes'in mallarını fakirlere dağıttığı ve Ada'da "asketik" bir yaşama uygun olarak oldukça zor şartlarla yaşamına devam ettiği anlaşılmaktadır. 804 yılında Nikephoros'un saltanatını korumak amacıyla gerçekleştirmiş olduğu suikast sonucunda Bardanes'in gözlerine mil çekilmiş ve Bardanes, âmâ şekilde yaşamına devam etmiştir. Kaynaklarda ölüm tarihi hakkında bilgi olmamakla birlikte 813 yılında hala hayattadır ve Protē Adası'nda yaşamına devam etmektedir. Bardanes muhtemelen bu adada vefat etmiş ve naaşı da geleneklere uygun olarak kendi manastırına defnedilmiştir.

Hakem Değerlendirmesi: *Diş bağımsız.*

Çıkar Çatışması: *Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.*

Finansal Destek: *Yazar, bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.*

Peer-review: *Externally peer-reviewed.*

Conflict of Interest: *The author has no conflicts of interest to declare.*

Financial Disclosure: *The author declared that this study has received no financial support.*

Kaynaklar

- Ayönü, Yusuf. "Bizans Ordusunda Ücretli Türk Askerler (XI-XII. Yüzyıllar)". *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*. Sy. 25 (Aralık 2009): 53-69.
- Blisidou, Basilike. "Θεμα Ανατολικον". İçinde *Η Μικρά Ασία των Θεμάτων. Έρευνες πάνω στην γεωγραφική φυσιογνωμία και προσωπογραφία των βυζαντινών θεμάτων της Μικράς Ασίας (7ος-11ος αι.)*. 69-111. Athena: 1998.
- Çelgin, Güler. *Eski Yunanca-Türkçe Sözlük*. İstanbul: Kabalıcı Yayınevi, 2011.
- Foss, Clive. "Anatolikon". İçinde *The Oxford Dictionary of Byzantium*. Editör A. P. Kazhdan, Alice-Mary Maffry Talbot, Anthony Cutler, Timothy E. Gregory ve Nancy Patterson Ševčenko. C.I. 89-90. New York: Oxford University Press, 1991.
- Güneş, Cüneyt. "Bizans İmparatoru VI. Leo'nun Taktikası'nda Türkler ve Türk Anlatısının Askerî Eğitime Katkısı". *bitig MSKÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi 2*. Sy. 3 (Haziran 2022):1-14.
- Güneş, Cüneyt. "Bizans Kurşun Mühürleri'nde Artabasdos ve İsyanı (741)". *Uluslararası Beşeri Bilimler ve Eğitim Dergisi 6*. Sy. 14 (Ekim 2020):624-643.
- Güneş, Cüneyt. *Bizans Anadolu'sunda Askerî ve İdarî Bir Sistem: Thema Sistemi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay., 2021.
- Güneş, Cüneyt. *Bizans İmparatorluğu Kurumları ve Unvanları*. İstanbul: Selenge Yayınları, 2021.
- Herrin, Judith. *Bizans-Bir Ortaçağ İmparatorluğunun Şaşırtıcı Yaşamı*. Çeviren Uygur Kocabaşoğlu, İstanbul: İletişim Yayınları, 2010.
- Herrin, Judith. *Women in Purple-Rulers of Medieval Byzantium*. London: Phoenix Press, 2002.
- Hollingsworth, A. Paul ve Anthony Cutler. "Leo V the Armenian". İçinde *The Oxford Dictionary of Byzantium*. Editör A. P. Kazhdan, Alice-Mary Maffry Talbot, Anthony Cutler, Timothy E. Gregory ve Nancy Patterson Ševčenko. C.I. 1209-1210. New York: Oxford University Press, 1991.

- Iosephi Genesisii Regum Libri Quattuor*, İnceleyenler A. Lesmueller-Werner ve I. Thurn. Berlin: Apud Walter de Gruyter, 1978.
- John Skylitzes. *A Synopsis of Byzantine History 811-1057*. Translater John Wortley. Cambridge: Cambridge University Press, 2010.
- Kaegi, E. Walter. *Byzantine Military Unrest 471-843*. Amsterdam: 1981.
- Kaldellis, Anthony. *Bizans-Roma Diyarında Etnisite ve İmparatorluk*. Çeviren Deniz Türker. İstanbul: Karakarga Yayınları, 2020.
- Keçiş, Murat. "Sakarya Boyunda Bizans-Türk Mücadelesinde Önemli Bir Geçit Malagina". İçinde *Uluslararası Kara Mürsel Alp ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu-II*. Editör Haluk Selvi, Ali Yeşildal ve Bilal Çelik. C. I. 105-113. Kocaeli: 2016.
- Koçak, Talat. "İmparatoriçe İrene'nin Yasa Eklerine Göre Roma Hukukunda Kitab-ı Mukaddes İzleri". *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 24. Sy. 2 (2020): 735-748.
- Koçak, Talat. "Bizans (Doğu Roma) İmparatorluğu'nda Türk Kökenli Bir Komutan: Bardanes Turkos ve İsyanı". *History Studies* 7. Sy.2 (2015):67-76.
- Lilie, R. Johannes (Ed.). *Prosopographie Der Mittelbyzantinischen Zeit*. New York: 1999.
- Niavis, E. Pavlos. *The Reign of the Byzantine Emperor Nicephorus I*. Athens: 1987.
- Nicol, David. *A Biographical Dictionary of the Byzantine Empire*. London: 1991.
- Stavrakos, "Sigillographic Evidence for the Tourkopouloi in the Byzantine Empire". XVIII. Türk Tarih Kongresi Bildirileri, C. III. Hazırlayan Semiha Nurdan-Muhammed Özler, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları (2022), 261-271.
- The History of Leo the Deacon: Byzantine Military Expansion in the Tenth Century*. Translation Alice-Mary Talbot ve Denis F. Sullivan. Washington, D.C.: Dumbarton Oaks, 2005.
- Theophanes Continuatus. *Khronographia*. Editör I. Bekker. Bonn: 1838.
- Theophanes. *Khronographia*. Editör Ioannis Classeni. Bonn: 1839.
- Treadgold, Warren. "The Missing Year in the Revolt of Artavasdos". İçinde *Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik*. Editörler Herbert Hunger ve Wolfram Hörandner. C. 42. 87-93. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1992.
- Treadgold, Warren. *The Byzantine Revival*. Stanford: Stanford University Press, 1988.
- Zacos, Georgios ve Antonius Veglery. *Byzantine Lead Seals*. C.1-2. Basel: J.J. Augustin,1972.